

ד"ר לאה מזור: על מקרא, הוראה וחינוך

מילון העברית המקראית של מ"צ קדרי - הדפסה שלישית

ד"ר לאה מזור, האוניברסיטה העברית

הוצאת אוניברסיטת בר אילן

מנחם צבי קדרי, מילון העברית המקראית אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת-גן, תשס"ו 2006, הדפסה שנייה תשס"ז 2007, הדפסה שלישית תשע"ז 2017, סד + 1188 עמודים

מנחם צבי קדרי (1925-2011), היה פרופסור ללשון עברית באוניברסיטאות בראילן ותל אביב, חבר האקדמיה ללשון העברית ואף סגן הנשיא שלה, וחתן פרס ישראל לחקר הלשון העברית (תשנ"ט - 1999). מחקריו הלשוניים בעברית ובארמית מקיפים את כל תקופות הלשון: מלשון המקרא והמגילות, דרך לשון חכמים ולשון ימי הביניים ועד העברית החדשה. קדרי עסק בתחביב ובסמנטיקה, במילונאות ובתורת הסגנון. מפעל חייו היה מילון העברית המקראית 'אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו', שהשנה הופיעה ההדפסה השלישית שלו.

בעשור הראשון לקיום המדינה הופיע הכרך הראשון של 'אוצר לשון המקרא', שמשורשיו צמח המילון שלפנינו. באותם ימים חברו יחדיו חוקר המקרא שמואל א' ליונשטם וחוקר הלשון יהושע בלאו להוצאת מילון עברי חדש ללשון המקרא שיכלול מילון, קונקורדנציה ותרגום לאנגלית של הערכים. הכרך הראשון של האוצר (האות א) ראה אור בשנת 1957 והכרכים השני (האותיות ב-ו) והשלישי (האותיות ז-ט) בשנת 1968. מנחם צבי קדרי הצטרף למערכת האוצר בעבודה על הכרך השלישי.

מה צורך יש במילון בעברית מודרנית לעברית המקראית, ישאל השואל, והתשובה ברורה - התרחקות דוברי העברית החדשה מלשון המקרא. הנה דוגמא מתחום הפועל: במדבר כג 9 כתוב 'קָנַעְם לְכַדָּד יִשְׁכַּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשְׁבּוּ. מֶה פִּירוּשׁ לֹא יִתְחַשְׁבּוּ? לְפִי הָעֵבֶרֶת הַחֲדָשָׁה, הָעַם לֹא יֵעָרֵךְ אֶת מֶה שְׂאוּמְרִים אוֹ עוֹשִׂים הַגּוֹיִים בְּעוֹד שְׁלֵפֵי לִשׁוֹן הַמִּקְרָא הַכוּוֹנָה, שֶׁהֵעַם לֹא יִלְקַח בְּמַנְיֵן הַגּוֹיִים.

'אוצר לשון המקרא' איגד כאמור מילון וקונקורדנציה. מאחר שהתפיסות המילוניות הן דינמיות ומושפעות מהתקדמות המחקר הבלשני, הן המילון והן הקונקורדנציה משקפים בהכרח הערכות בלשניות התואמות את מצב המחקר בזמנן. למשל, כל המילונים והקונקורדנציות מהתקופה שלפני גילוי כתבי אוגרית הסבירו את המילה הסתומה בְּצִקְלָנוּ במל"ב ד 42, וְאִישׁ בָּא מִפְּעַל שְׁלֹשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֵלֵהִים לָחֵם בְּכוּרִים עֲשָׂרִים-לָחֵם

שערים וְכַרְמֵל בְּצִקְלָנוּ וַיֹּאמֶר תָּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ, כשם העצם 'צקלן' בתוספת ביי"ת היחס. והוראתה בתרמילו או באמתחתו.

וְכַרְמֵל בְּצִקְלָנוּ ?

משה דוד קאסוטו ביאר את המילה על פי המילה `bsql` באוגריתית כשם עצם שבו האות ביי"ת היא שורשית, בצקל (בספרו, האלה ענת: שירי עליה כנעניים מתקופת האבות, ירושלים תשי"ח, עמוד 39). קאסוטו מבאר שבטקסט האוגריתי השם בצקל נרדף לשם שיבולת, ומההקשר יוצא שזו שיבולת טרייה, ומכאן שוְכַרְמֵל בְּצִקְלָנוּ פירושו שהכרמל היה עדיין בשיבולים, כאילו שהיה כתוב בבצקלוננו. אחת משתי אותיות הביי"ת חסרה, אם בגלל שגגת מעתיקים (הפלוגרפיה) ואם בגלל הפלולוגיה (השמטת אות היחס ביי"ת לפני ביי"ת או פ"א). לכן ב'אוצר לשון המקרא' מילת בְּצִקְלָנוּ אינה משובצת באות צד"י אלא באות ביי"ת. וכך גם במילון העברית המקראית של קדרי, שהטמיע בתוכו את 'אוצר לשון המקרא' (עמוד 118):

בצקלן* שיבולת; "כרמל בצקלוננו" = כרמל בבצקלנו (כרמל שעודנו בשיבולתו): לְחֵם בְּפוּרִים... וְכַרְמֵל בְּצִקְלָנוּ (מל"ב ד, מה).

על הפירוש הזה יש להעיר, שהטקסט האוגריתי שעליו מסתמך קאסוטו (הלוח האוגריתי ד"א, שורות 61-74) הוא אניגמטי, וייתכן שקאסוטו פירש את מילת בְּצִקְלָנוּ, במודע או שלא במודע, ברוח התרגום הארמי שייצג את וְכַרְמֵל בְּצִקְלָנוּ במילים: ופירוכן בלבשיה. ורד"ק פירש "וכרמל בצקלוננו - בקליפתו, כתרגומו: 'ופרוכין בלבושיה'".

'אוצר לשון המקרא' הגיע עד האות טיי"ת (מילת 'טרפה'), ושם נעצר. מילון העברית המקראית שלפנינו ממשיך את המפעל, מן האות יו"ד ואילך, אך עם כמה שינויים. הבולטים שבהם הם הגבלת החומר לחלק המילוני בלבד, וויתור על הקונקורדנציה ועל התרגום לאנגלית. במילון העברית המקראית הותאם החומר של האותיות א-ט של אוצר לשון המקרא לשינויים הללו, ופה ושם מוצאים הרחבה של המובאות המקראיות בערכים השונים כדי לחדד את ההסברים הלשוניים. ב'אוצר לשון המקרא' חולקו ערכים שהכילו בעיות מיוחדות לשני חלקים: לחלק שעשוי לעניין את הקורא הרגיל, ולחלק נוסף, שהודפס באותיות זעירות, המיועד לחוקרים. הבחנה זו אינה קיימת במילון העברית המקראית. הטמעת 'אוצר לשון המקרא' במילון העברית המקראית מתבטאת בשם הספר הכולל את המילים 'אוצר לשון המקרא': מילון העברית המקראית אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו.

מילון העברית טרח לשוות תבנית אחידה לערכים השונים, אבל פערי הזמן בחיבור הערכים השונים גרמו להבדלים בהסתמכות על ספרות המחקר הבאה בהערות לערכים. לפיכך מומלץ לקוראים להתייחס לכל ערך מילוני כיחידה עצמאית, בלי להשוותה לערכים האחרים.

תְּכֹנָה מידה: צוּרַת תְּכֹנָה וְתִכְוֹנָה יו"ח מג, יא; וְתִכְוֹנָהוּ // אָבֹא צִרְתְּכֹנָהוּ (איוב כג, ג): מִזֶּה קִפְף מִזֶּה תִּכְבּ // וְאֵין קִצָּה לְתִכְוֹנָה (נח"ב ב, י) - למידת [העושר].
נזור כנראה ט-תכנ.

תְּכֹנָה ע' נכה, כהערה.

תְּכֵימִים, תִּכְיִים (רבים בלבד; כנראה: טווס: אָנִי תְּכֵימִים וְשֵׁשׁ נִשְׁאָח ... שְׁנֵהֲכֵימִים וְלִקְיִים וְתִכְיִים (מל"א י, כב; והש': דה"ב ט, כא).
לרעה רבין המילה סאולה כלסון טאטיל, ר' אים ח, 464-465.

תְּכֵימִים (רבים בלבד); מוימה: וְשֵׁשׁ וְאֵישׁ תְּכֵימִים וְקִנְשֵׁוּ (מש' בט, יג); רע' II תְּך, תוֹך. ❖

בלבד): (כנראה): עמור עשן: דם וְאֵשׁ וְתִכְוֹנָה וְשֵׁשׁ יו"ג ג, ג): מִי זֹאת עֲלֶיהָ ... וְתִכְוֹנָה וְשֵׁשׁ (שה"ש ג, ו). ❖
אולי נזור ט-סטר, על-סי צורת עליית העשן.

(ת)תִּכְיִ הכתייחס לאיש או למקום בשם תיך: וְדִקְעָל ... וְיִסָּא אֶתְיוּ תִכְיִ (דה"א יא, מה). ❖

תִּירוּשׁ, תִּירִשׁ מיץ ענבים שלא חסס // גפן: אָבֵל תִּירוּשׁ אֶמְלֶלְהָ גֶזֶן (יש' ב, ז); מאידך :: יין: וְנֹת וְיִין וְתִירוּשׁ יִקְחֶלֶב (הו"ד ד, יא); וְתִירוּשׁ וְלֹא תִשְׁקֹהוּ יִין (מ"ו, ו, טו). בצירוף עם 'רגן', כגון: אֶל-אֶרֶץ יִנְן וְתִירוּשׁ (רבי' לג, כח); מִטַּל הַשָּׁמַיִם וְיִקְשְׁמוּ הָאֶרֶץ // וְיִכּוּ דָגָן וְתִירוּשׁ (כ"ו, כו, כח); אֶת-דָּגָןךָ // תִּירוּשְׁךָ (יש' טב, ח); וְעַם יִצְהָרִי, כנח: וְפָרִי כְלִיעֵץ תִּירוּשׁ וְיִצְהָר (נחמ"י י, לח); וְתַמְרוֹ

ערכי המילון כוללים את כל סוגי המילים: פעלים, שמות עצם, שמות תואר, תוארי פועל ומילים דקדוקיות. הפועל מסודר במילון לפי האות הראשונה של השורש שלו. הכותרות לערכים נוקדו לפי כתב יד לנינגרד A19. והצורות המשוחזרות סומנו בכוכבית לאחריהן. למשל (עמוד 631):

מְנַעֵל, מְנַעֵל* מתקן לנעילת הדלת: דְּלַתְתָּיו מְנַעֵלוֹ וּבְרִיחָיו (נחמ' ג, ג); על פפות המְנַעֵל (שה"ש ה, ה) - על בית האחיזה של מתקן זה.

בכל ערך מוסברת משמעות המילה, ואחרי ההסבר יש דוגמאות שמצביעות על עיקרי השימוש בה. ההסברים לרוב לקוניים, ולפעמים מתעוררות לגביהם שאלות. למשל בערך עֵינָה מופיעים ההסברים: לאה, נחלש, יגע, כושל ורעב (עמוד 796). האפשרות 'צמא' איננה מופיעה. והרי היא כה בולטת בכתובים הבאים: פֶּאֶשֶׁר יִחְלֵם הָרָעַב וְהֵנָּה אוֹכֵל וְהַקֵּיץ וְרִיקָה נִפְשׁוֹ וְכֹאֲשֶׁר יִחְלֵם הַצֵּמָא וְהֵנָּה שְׂתָה וְהַקֵּיץ וְהֵנָּה עֵינָה וְנִפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה (יש' כט 8); פִּי הַרְוִיתִי נֶפֶשׁ עֵינָה (יר' לא 25); צִמְאָה לָךְ נִפְשִׁי כְּמָה לָךְ בְּשָׂרִי בְּאֶרֶץ-צִיָּה וְעֵינָה בְּלִי-מַיִם (תהלים סג 2); מַיִם קָרִים עַל-נֶפֶשׁ עֵינָה (משלי כה 25); לֹא-מַיִם עֵינָה תִשְׁקָה וּמֵרָעַב תִּמְנַע-לָחֶם (איוב כב 7). הרבה פעמים תופעה הערות בסופי הערכים עם מידע על גיזרון המילים ושורשיהן, מידע על הבדלי נוסח במגילות מדבר יהודה ובתרגומים העתיקים או הפניות קצרות לספרות המחקר, הכל לפי העניין והצורך. מטבע הדברים, בהדפסה שלישית של ספר שראה אור לראשונה בשנת 2006 הביבליוגרפיה כבר איננה מעודכנת. בערכים שעוסקים בשמות אנשים ומקומות אין הערות, משום שבהם הולך המילון בעקבות הכתוב באנציקלופדיה המקראית ותואם את הכתוב בה.

קהל היעד של המילון הוא 'הציבור המשכיל שיש לו הכנה קודמת בלימודי היהדות, והוא מתעניין במקרא כיסוד המעצב את תרבות ישראל, בין שהיא תרבות דתית, ובין שהיא תרבות לאומית או כללית-הומניסטית. ציבור כזה צפוי לבוא מבין התלמידים והמורים המתמחים במדעי היהדות ברמות שונות, בייחוד בתחום המקרא, או בלשונות שמיות וביניהן העברית' (עמוד ג).